

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ

**SÖZEL DİL BOZUKLUKLARI ve
ÖĞRETİMİ**

Sözel Dil

- Dil bireyin tüm yaşamını (gelişimini, düşünmesini ve diğer insanlarla ilişkilerini) etkiler.
- Dil değişik formlarda (sözel dil – dinleme, konuşma- okuma ve yazma) kendini gösterir. Her biri diğeri ile yakından ilişkilidir.
- Bir formda edinilen bilgi diğeri formların gelişimine de etki eder.
- Birindeki bozukluk diğeriindeki bozukluğun da temelini oluşturur. Örneğin, 5 yaşında dil gecikmesi olan bir çocuğun 8 yaşında okuma güçlüğü ve 14 yaşında ise yazma güçlüğü olabilir.

Sözel Dil

- Okul öncesi dönemde kazanılan dinleme ve konuşma deneyimleri ile genel olarak yaşam deneyimleri yazılı dilin öğrenilmesinde temel oluşturur.
- Sözel dil kazanımları ile çocuklar konuşulan dilin yapısını öğrenir, kelime bilgilerini genişletir, sesbilgisel farkındalık geliştirir ve farklı yapıdaki cümlelere aşina olurlar. Bunlar ise okuma ve yazma öğrenirken temel olan yapılardır.
- Çocuğun yaşı ilerledikçe dil, düşünce ile ilgili süreçlerde ve soyut kavramların öğrenilmesinde daha da önemli hale gelir. Dil olmadığında düşünce de sınırlı olur.

Sözel dil bozuklukları

- ◉ **Alıcı dil bozuklukları** (sözel dili anlama problemleri)
- ◉ **İfade edici dil bozuklukları** (sözel dili kullanma problemleri)
- ◉ **Global dil bozuklukları** (dili hem anlamayı hem de kullanmayı etkileyen dil bozuklukları).

Alıcı dil

- Sözel sembolleri anlama süreci alıcı dil olarak ifade edilir.
- Alıcı dil ifade edici dilin önkoşuludur.
- Bazı çocuklar tek bir sözcüğün bile anlamını anlamayabilirler.
- Diğerlerinin daha karmaşık konuşma birimleriyle güçlüğü olabilir; cümleler ya da daha uzun konuşma birimlerini anlamayabilirler.
- Alıcı dil problemleri olan bir çocuk sandalye, yemek, şeker, oturmak gibi tek sözcükleri anlayabilir ama bu sözcüklerin kullanıldığı bir cümleyi anlamakta güçlük çekebilir. Örneğin, "şekerini yedikten sonra sandalyeye otur".
- Bazı çocukların sesleri ayırt etmede güçlüğü olabilir.

Zayıf sesbilgisel farkındalık

- *Zayıf sesbilgisel farkındalık* okuma ve hecelemedeki güçlüklerin altında yatan nedendir.
- Okumayı öğrenmede başarılı bir çocuk bak-tak sözcüklerinin farklı olduğunu bilmenin ve bu sözcükleri bellekte tutmanın dışında bu sözcüklerdeki sesbirimlerin farkında olmalıdır. Yani bak-tak sözcüklerinin tek bir sesle farklılaştığını bilmelidir.
- Sesbilgisel farkındalık gelişimseldir.
- 4 yaşındaki çocuklar sesbirimleri sayamazlar ama bu yaştakilerin yarısı heceleri sayabilir.
- 5 yaşındakilerin %20'si sözcüklerdeki sesbirimleri sayabilirler.
- Birinci sınıfın sonunda %70'i sesbirimleri sayabilir.
- Bununla birlikte okuma problemi olanlar bu sesbilgisel becerileri kazanmamıştır.

Sözel dil öğretimi

Sözel dil öğretiminin alıcı dil öğretimi ve ifade edici dil öğretimi başlıkları altında ele alınır:

- Alıcı dil öğretimi içinde *sesbilgisel farkındalık eğitimi ve dinlediğini anlama öğretimi* yer alır.
- İfade edici dil öğretimi içinde ise *doğal dil uyarım etkinlikleri ve sözel dil öğretim etkinlikleri* ele alır.

Alıcı Dil Öğretim Stratejileri

- ◉ Sesbilgisel farkındalığın geliştirilmesi
- ◉ Sözcük dağarcığının oluşturulması
- ◉ Dinlediğini anlama
- ◉ Eleştirel dinleme
- ◉ Öykü dinleme

Sesbilgisel Farkındalığın Geliştirilmesi

- **Heceleri fark etme.** Çocuklardan isimlerdeki ve sözcüklerdeki heceleri el çırpılarak söylemeleri istenir. (A-li) İki alkış.
- **Uyaklı sözcükleri fark etme.** Çocuklara ikisi uyaklı üç sözcük söylenir, hangi sözcüklerin benzer olduğu sorulur. Ör: “Tak-pak-cam.”
- **Benzer ya da farklı sözcükleri fark etme.** Çocuklara bir çift anlamlı ya da anlamsız sözcük söylenir ve aynı olup olmadıkları sorulur. Ör: big-beg (aynı değil), şin-çin (aynı değil), lup-lub (aynı değil), tap-tak (aynı değil), beng-beng (aynı).

Sesbilgisel Farkındalığın Geliştirilmesi

○ *Benzer başlangıç seslerini bulma.*

- Üç sözcük söylenir. Ör: “**B**isiklet-dağ-çanta.” Çocuklardan hangi sözcüğün “**b**ilet” gibi başladığını söylemeleri istenir.
- Çocuklardan “top” gibi başlayan sözcükler söylemeleri istenir ya da “top” gibi başlayan sözcüklerin resimlerini bulmaları istenir.
- Üç resim gösterilir, “**t**oka-kitap-defter.” İsmi “top” gibi başlayan nesnenin resmini seçmeleri istenir.
- Çocuklara ikisinin başlangıç sesleri aynı olan üç sözcük söylenir. Ör: “Kedi-kitap-çanta.” Öğrencilerden farklı sesle başlayan sözcüğü bulmaları istenir.

Sesbilgisel Farkındalığın Geliştirilmesi

- **Ses atma.** Çocuklara sözcükler başlangıç sesi olmadan söylenir. Gruptaki çocukların sözcüğün ne olduğunu bilmeleri istenir. Ör: “__ikolata.” Bu sınıftaki çocukların isimleri ile de yapılabilir. Ayrıca çocuklara sözcükler verilerek ilk seslerini atmaları ve geri kalanını söylemeleri de istenebilir.
- **Ses ekleme.** Bir çift sözcük söylenir. İkinci sözcük ilk sözcüğe bir ses ekleyerek elde edilen bir sözcük olur. Ör: Çim - içim; gez - gezi; kaba - kaban; küre - kürek. Aynı şeyin çocuklar tarafından yapılması istenir.
- **Ses değiştirme.** Çocuklardan verilen sözcükteki belirli bir sesi başka bir ses ile değiştirmeleri ve böylece yeni oluşan yeni sözcüğü söylemeleri istenir. Örn., hafta sözcüğündeki /f/ sesini /s/ ile değiştirmeleri istenir.

Sesbilgisel Farkındalığın Geliştirilmesi

- ***Ses birleştirme.*** Sesleri ayrı ayrı söylenen sözcüğü çocukların tahmin etmeleri istenir. Çocuklar duydukları sesleri birleştirirler. Ör: K-a-p.
- ***Seslere ayırma.*** Kısa bir sözcüğü temsil eden bir resim kartona yapıştırılır. Resmin altına bir dikdörtgen çizilir ve sözcükteki ses sayısı kadar karelere bölünür. Çocuklara sözcük yavaşça söylenir, her ses telaffuz edildiğinde, karelerin her birine işaret koydurulur.

Sözcük dağarcığının oluşturulması

- Dinlediğini anlama çocukların sözcük dağarcığını kazanmalarını gerektirir. Çocuklar nesnelere isimlerini, nitelikleri, eylemleri ve daha soyut kavramları anlamak zorundadırlar. Bunun için yapılacak çalışmalardan bazıları şunlardır:
- **Nesne isimleri öğretme.** Çocuklara isimler öğretilirken gerçek nesnelere kullanılması öğrenmeyi kolaylaştırır. Örn., çatal, yelek, pusula vb. Gerçek nesnelere ulaşamadığında ise resimlerinin veya videolarının kullanılması önemlidir.
- **Fiilleri öğretme.** Fiilleri öğretmek isimleri öğretmekten daha zordur. Fiiller etkinliği yaparak canlandırıldığında, bu yapılamıyorsa resim ve video gibi görseller kullanıldığında daha kolay öğrenilebilir. Örn., kırmak, çizmek, hoplamak, kırıştırmak. Canlandırma etkinliğine çocuklar da dahil edildiğinde öğrenme daha kalıcı olur.

Sözcük dağarcığının oluşturulması

- **Öğretilen sözcüklerin resimlerinin öğretim sonrasında da ortamda bulunmasını sağlama.** Resimler öğretilen sözcükleri pekiştirmek ve yeniden gözden geçirmek için çok yararlıdır.
- **Niteleyici kavramları öğretme.** Nesnelere niteleyen sözcükler zıtları ile daha kolay öğretilir. Ör: Düz-eğri, kalın-ince. Somut nesnelere ve resimler niteleyicileri öğretmek için yararlıdır.
- **Kavram gelişimini destekleme.** Aynı kavrama ilişkin farklı nesnelere birlikte ele alındığında, nesnenin arkasındaki kavramın anlaşılması daha kolay olabilir. Örneğin sandalye kavramını öğrenmede, öğrencilere mutfak sandalyesi, katlanır sandalye, bebek sandalyesi, bahçe sandalyesi vb. gösterilebilir.

Dinlediğini anlama

- Bu beceri okuduğunu anlama becerisine benzerdir. Farkı bilginin işitmeye alınmasıdır. Cümleleri anlamak tek sözcükleri anlamaktan daha zordur. Yapılandırılmış uygulamalar gereklidir. Bu amaçla şunlar yapılabilir:
- **Yönerge verme.** Basit yönergelerden başlayarak gittikçe karmaşıklaşan yönergeler verilir. “Kitabı masaya koy” ya da “Bana 2. raftaki mavi kamyonu ver”
- **Resim bulma.** Birkaç resim dizilir. Resimlerden birini tanımlayan bir cümle söylenir ve öğrenciden doğru resmi göstermesi istenir. Bu alıştırmada cümlelerin sayısı artırılarak daha da zorlaştırılabilir.
- **Anlamdan sözcüğü bulma.** Öğrenciye hedef sözcüğü tanımlayıcı bir cümle söylenir ve sözcüğü tahmin etmeleri istenir. Örneğin, “kızak” sözcüğü için ‘karlı bir tepeden kayarak inmek için kullandığın şey’ denebilir.

Dinlediğini anlama

- ***Olayların sırasını anlama.*** Öğrencilere bir olay veya öykü anlatılır ve ardından olayı tanımlayıcı resimler verilir. Öğrencilerden olayların oluş sırasına göre resimleri sıralamaları istenir.
- ***Detayları dinleme becerilerini artırma.*** Öğrencilere bir öykü okunur ve öykü hakkında detaylı sorular sorulur. Sorular kim?, ne?, ne zaman?, nerede?, nasıl? gibi soru ifadeleriyle sorulur. Diğer bir detay alıştırması bir konu üzerine bir el kitabı okumaktır. Örneğin, “bir ev kedisine nasıl bakılır? Öğrencilerden el kitabı okunduktan sonra ev kedisine bakılması için gereken tüm işleri listelemeleri istenebilir.

Dinlediğini anlama

- **Ana fikri bulma.** Kısa öyküler okuyarak öğrencilerden öyküye uygun bir başlık ve ana fikri bulmaları istenir. Gerekli durumlarda seçenekler sunulur ve öğrencilerden uygun seçeneği seçmeleri istenerek de yapılabilir.
- **Tahmin etme ve sonuç oluşturma.** Öğrencilerin bilmediği bir öykünün bir bölümü okunur. Heyecanlı bir noktada durulur ve öğrencilerden öyküde ne olacağını tahmin etmeleri istenir.
- **Yeni bir son oluşturma.** Bir öykü için öğrencilerden yeni bir son önermeleri istenir.

Rehberli Dinleme-Düşünme Yaklaşımı

- Bu yaklaşım öğretmenlerin konuşma öncesi, konuşma sırasında ve konuşmadan sonra soru sormasını gerektirir. 4 adımı vardır:
- **Adım 1:** Bir dinleme konusu belirlenir. Öğretmen çocukları geçmiş yaşantılarıyla bağlayarak dinleme konusu hakkında kısa bir bilgi verir ayrıca özel sözcükleri ve çocukların konuşmayı dinlerken cevaplamaya çalışmalarını gereken çeşitli düzeylerdeki soruları verir.
- **Adım 2:** Öğrenciler sunuyu dinler. Sunu sırasında öğretmen durur, öğrencilerden daha önce verilen sorulardan bazılarını cevaplamalarını ister.
- **Adım 3:** Sunu sonrası çocuklar cevaplandırılmayan soruları cevaplandırır ve daha fazla düşünmeyi gerektiren sorular sorulur. Öğretmen konuşmanın ana fikrini sorabilir ya da kısa bir özetini isteyebilir.
- **Adım 4:** Öğretmen çocuklardan soru sormalarını ister.

Eleştirel dinleme

- İyi dinleme yalnızca söyleneni anlamak değildir. Aynı zamanda eleştirel dinleme, söylenenler hakkında yargıda bulunma ve değerlendirme yapmaktır.
- Eleştirel dinlemeyi geliştirmek için şunlar yapılabilir:
- **Anlamsızlıkları fark etme.** İçerisinde konuya uygun olmayan sözcüklerin ya da cümlelerin bulunduğu kısa bir öykü anlatılır ve öğrencilerden öyküdeki komik ya da aptalca olanı bulmaları istenir. Ör., “Günün ortasında bütün gece yağmur yağdı.” Ya da “gece yarısında güneş parlıyordu.”
- **Beni düzelt.** Bir öykü veya olay anlatırken yanlış resim gösterilir ve öğrenciler fark ettiklerinde doğru resmi bulup göstermeleri istenir.

Öykü dinleme

- Öykü okuma sözel dil deneyimlerini artırmak için yararlı bir etkinliktir. Dil problemi olan çocuklara bireysel ya da küçük gruplar halinde sık sık öykü okunması onlara dili kazanmalarında, gramer gelişiminde ve öykülerin yapılarını geliştirmelerinde yardımcı olur.
- Bu nedenle çocuklara sık sık (günde en az bir kez) küçük gruplar halinde veya bireysel öykü okunması önemlidir.
- Grup etkinliği yapılıyor ise tüm çocuklar dil düzeylerine uygun sorular sorularak etkinliğe katılmalıdır.
- İyi resimli kitaplar seçilmelidir.
- Çocukların etkinlik sırasında kitabı görebilmeleri sağlanmalıdır.

ÇOCUKLARA ÖYKÜ OKUMA

- Çocuklara öykü okunması okuma için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak için yapılan bir etkinliktir. Eğer uygun şekilde yapılırsa, mükemmel bir etkileşimli öğrenme yaşantısıdır. Bunda başarı sağlanmasına yardımcı adımlar şunlardır:

Hazırlık Aşaması

- Çocukların ilgilerine ve kavram gelişim düzeylerine uygun, kolayca görülebilecek büyük resimleri olan bir öykü kitabı seçin.
- Çocukları resimleri kolayca görebilecekleri ve rahat olabilecekleri bir pozisyonda oturtun.
- Dikkatlerini dağıtacak herhangi bir şey olmadığına dikkat edin.
- Kitabın başlığını söyleyin ve kitabı çocuklara gösterin. Başlığa bakarak kitabın ne hakkında olduğunu söylemelerini isteyin.
- Dikkatlice dinlemelerini söyleyin.

Öyküyü Okuma Aşaması

- Öyküyü çocuklara sesli olarak okuyun.
- Önemli bir noktada durun ve çocuklardan bundan sonra ne olacağına ilişkin tahmin yürütmelerini isteyin.
- Dinlerken üzerinde düşünmelerini sağlayacak daha fazla soru sorabilirsiniz.
- Siz öyküyü okurken yorum yaptıklarında “iyi düşünce, aferin, yorumunu beğendim“ gibi ifadelerle çocuğun davranışını pekiştirin.
- Bilinmeyen sözcükleri tanımlayın ve öğretin.

Öykü Sonrası

- Öykü bittiğinde, çocuklardan cevaplanmayan soruları cevaplandırmalarını isteyebilirsiniz. Dikkat ve ilgi düzeylerine bağlı olarak aşağıdakilerden bazılarını yapabilirsiniz:
- öykünün ne hakkında olduğunu anlatın/anlattırın
- olay sırasına göre öyküyü tekrar anlatın/anlattırın
- öykünün gerçek ya da gerçek dışı olup olmadığını tartışın
- öyküyü oynatın
- öykü için yeni bir son oluşturun/oluşturmalarını isteyin.

İfade edici dil

- İfade edici dil bozukluğu olan çocuklar diğerlerinin konuşmasını ve dili anlarlar, konuşmalarını engelleyen motor problemleri yoktur. Ancak konuşma üretiminde güçlük çekerler.
- Öğrenme yetersizlikleri olanlar ergenlik ve yetişkinlikte de zayıf sözel dil becerilerine sahip olmayı sürdürürler.
- Dil bozuklukları kendini yalnızca sözel dilde göstermez, yazılı dil performansında da görülür.
- Okul öncesi dönemde sözel dil gecikmeleri gösteren çocuklar genellikle sözel dil becerilerini kazanırlar fakat dil bozuklukları birkaç yıl sonra okuma yetersizliği olarak yeniden ortaya çıkar.
- İfade edici dil bozukluğu olan çocuklar isteklerini işaret ederek ve jestlerle ifade ederler.

İfade edici dil

- Bazı çocuklar nesnelere hızlı ve otomatik olarak isimlendiremezler ve sözcük bulmada yavaşlırlar.
- Hatırlayamadıkları her nesne ismi için *şey* sözcüğünü ya da diğer ifadeleri kullanırlar.
- Sözcük bulma ve isimlendirmedeki yavaşlık daha sonraki okuma ve öğrenme yetersizliklerinin yordayıcısıdır.
- İsimlendirmedeki yavaşlık sözel ve sesbilgisel bilgiyi geri getirmedeki güçlükten kaynaklanmaktadır.
- Sözcük bulma problemleri okuma, öğrenme ve ifade edici dili kullanmanın yaşam boyu engelleyicisidir.

İfade edici dil

- Öğrenme yetersizlikleri olan pek çok çocuk tipik bir dil edinim gelişimini izlemez ve dilin bir ya da birkaç özelliğini edinmede güçlük gösterirler.
- Bazıları dilin sesbilgisinde, uygun sesleri ayırt etme ve üretmede güçlük yaşarlar.
- Diğerleri sözcükleri hatırlama ya da morfolojik kuralları oluşturmada zorlanırlar.
- Bazıları ise gramer ya da sentaksta yani cümle oluşturmak için sözcükleri bir araya koymakta güçlük yaşarlar.
- Diğerlerinin ise sözcük gelişiminde semantik güçlükleri vardır.

Ifade edici dil

- Dinlemedeki deneyimler konuşmadan önce gelir.
- Tek başına dinleme konuşma becerisini ortaya çıkarmaz, çocuğun dinlemesinde ve konuşmasında geribildirim süreci mutlaka yer almalıdır.
- Bu şekilde dinleme ve konuşma etkinliklerinin etkileşimi konuşma davranışını şekillendirir ve pekiştirir. Örneğin, televizyondaki konuşma iyi bir İstanbul Türkçesi modeli olabilmekle birlikte, izleyicinin konuşma modeli televizyondakinden çok evindeki ve akran grubundakini yansıtır.

Öğretim stratejileri

- ◉ Doğal dil uyarım etkinlikleri
- ◉ Sözel dil öğretim etkinlikleri

Doğal Dil Uyarım Etkinlikleri

- Geniřletme
- Paralel konuşma
- Kendi kendine konuşma

Sözel Dil Öğretim Etkinlikleri

- **Konuşma sözcük dağarcığı oluşturma**
- **Ses öğretimi**
- **Sözel dil becerilerini uygulama**
- **Dilbilimsel modelleri öğrenme**

Konuşma sözcük dağarcığı oluşturma

- ◉ İsimlendirme
- ◉ Büyük mađaza oyunu
- ◉ Hızlı isimlendirme
- ◉ Bilmece
- ◉ yk okurken sonraki kelimenin ne olabileceđini sorma
- ◉ Sözcük kombinasyonları
- ◉ Gç sözcükler

Ses öğretimi

- Bazı çocukların kelimeleri anlayabildikleri ve hatırlayabildikleri halde kelimenin seslerini çıkarmak için gerekli kas hareketlerini başlatmada veya devam ettirmede zorlukları vardır. Bunun için:
- Konuşma kasları ve organları ile egzersiz yapma
- Ağızdaki ve boğazdaki titreşimleri hissetme ve
- Sesleri gözleme aktiviteleri yapılabilir.

Dilbilimsel modelleri öğrenme

- Morfolojik genellemeler
- Cümleler oluşturma
- Pek çok cümle çeşidiyle deneyimler
- Yapı sözcükleri (üstünde, içinde, altında, ancak, fakat, ve, hiç, hangisi vb.)
- Yeni cümleler oluşturmak için sözcük değiştirme
- Dedektif oyunu

Sözel dil becerilerini uygulama

- İfade edici dilde yetersizliği olan öğrenciler pratik yapması ve sözcükleri kullanması ve cümleler oluşturması önemlidir. Bunun için yapılabilecek aktiviteler:
 - Sözel dil etkinlikleri
 - Nesnelere tartışma
 - Kategoriler
 - Düşüncelerini ve cevap vermelerini gerektiren sorular sorma
 - Anlat nasıl....? Türde sorular sorma
 - Öykü tamamlama